

Skæbnebegreberne i Heliodors *Aithiopika* – dramaturgiske drivkræfter i tæt samspil

af Christopher Vassaux Noe

I de hellenistiske romaner optræder skæbnegudinden *tyche* ofte som en vigtig drivkraft for fortællingens fremdrift,¹ og denne artikel diskuterer dette skæbnebegrebs rolle i Heliodors *Aithiopika*. I artiklen vil jeg demonstrere, at der er grund til at problematisere Bakhtins idé om, at de hellenistiske romaner opererer med et langt fortællerum i midten af romanen, hvis eneste formål er at gøre vejen fra hovedpersonernes forelskelse til deres endelige bryllup så lang og udfordrende som muligt, og som i virkeligheden bliver et slags tomt rum, hvor alle hændelser så at sige er ligegyldige og uden videre indflydelse på hovedpersonerne.² Endvidere har der i forskningen været et fokus på, hvordan man i hellenistisk tid opfattede *tyche* som værende en irrationel kraft, der styrede tilfældet og skabte ulykke uden nogen større plan.³

I løbet af de følgende sider vil jeg argumentere for, at denne forståelse af *tyche* er alt for stiv til at passe på *Aithiopika*. Jeg vil vise, hvordan *tyche* snarere fungerer og agerer i samspil med andre skæbnebegreber, særligt *moira* og *daimones*. Derudover vil jeg diskutere, hvordan romanens karakterer selv forholder sig til, og indimellem aktivt bruger, disse skæbnebegreber. Et centralt mål er at vise, at Charikleia i løbet af romanen udvikler sig til i hvert fald i store træk at kunne forstå de større årsagssammenhænge, som er at finde i *Aithiopikas* lukkede univers.

Plottet i *Aithiopika* er ret kompliceret, og derudover gør fortællestilen det hele værre, da historien starter *in medias res*, mens en stor del af historiens plot fortælles af diverse andetniveau-fortællere, hvor en af historiens karakterer beretter om det til andre karakterer. Det er nemlig kun sjældent sådan, at den overordnede fortæller

1. Reardon (1976) 118ff; Chew (2012) 75ff; van Steen (1998) 203ff; Bakhtin (2006) 23-24.

2. Bakhtin (2006) 15-19. Denne tanke deles af Morgan (1989) 349-52, som kun lader strukturen i *Aethiopica* give romanen et budskab om at livet er anderledes for de to hovedpersoner efter alle deres rejser.

3. Matheson (1994) 19-20; Bakhtin (2006) 23-24; Chew (2012) 76-79.

springer i tid. Derimod er der lange passager, hvor en af historiens karakterer bryder ind og får lov at fortælle sin eller andres historie hen over en del kapitler, hvilket løbende udfylder hullerne i læserens viden. Af disse grunde vil et resumé af historien for de fleste være nødvendigt for at man som læser får et nogenlunde overblik over, hvor vi er ved gennemgang af de forskellige tekststeder, der følger i artiklens analyse. I gennemgangen af tekststederne i artiklens analyse vil der være en introduktion til de konkrete scener, så læseren føres igennem alle passager.

Det følgende resumé er sat op kronologisk og er relativt omfattende. Værket er ikke umiddelbart særlig kendt, og det er ikke let at opstøve et resumé andetsteds. Derfor har jeg fundet det formålstjenligt at gøre følgende gennemgang ret detaljeret. Kendes historien godt på forhånd, kan man springe dette redegørende afsnit over.

Kongedatter, Artemispræstinde og krigsfange

Historiens hovedperson er Charikleia, datter af Æthiopiens konge Hydaspes og dronning Persinna. Ved fødslen satte Persinna datteren ud med det samme, fordi hun fødtes med en meget lys hudfarve. Moderen antog derfor, at man ville anklage hende for utroskab, og derfor blev datteren overladt til skæbnen. Alt dette stod skrevet på et silkebånd, som Persinna gav Charikleia med sig (4.8).

Charikleia blev fundet af en æthiopisk mand. Efter ca. 7 år fik æthioperen stilling som udsending i Ægypten, og han bragte pigen med sig. Her opsøgte han Charikles, som var rejst bort fra Grækenland efter sin eneste datters død. Udsendingen ønskede, at Charikles skulle adoptere pigen og modtage to kostbarheder, som pigen havde fået med af sin moder: Et halssmykke med ædelsten og et silkebånd broderet med en æthiopisk indskrift. Udsendingens ønske var, at Charikles skulle lade pigen forblive fri, gifte hende bort til en fri mand og give hende silkebåndet (2.29-31).

Charikles tog pigen til sig og gav hende navn efter sig selv: Charikleia. Charikles bragte hende med hjem til Delphi, hvor han blev indsat som Apollonpræst. Hun voksede op og blev præstinde for Artemis og levede jomfrueligt uden interesse for ægteskab (2.33). Da der var gået nogle år, var en gammel ægyptisk præst og profet fra Memphis ved navn Kalasiris også kommet til Delphi, hvor han fik fin status og blev en af Charikles' gode venner. Charikles fortalte manden om sine frustrationer vedrørende Charikleias kategoriske afvisning af ægteskab (2.33). Da skete det, at en fornem thessa-

lisk stamme kom til Delphi i forbindelse med de pythiske lege, hvor de skulle holde en offerfest til ære for Neoptolemos. Lederen af thessalernes festdeputation var en flot, ung mand, nemlig Theagenes, som er historiens anden hovedperson (2.34). Charikles og Kalasiris begav sig til templet sammen med Theagenes, hvor alt var klar til ofringen. Da offerceremonierne var begyndt, ytrede oraklet Pythia følgende ord, som ingen rigtig tog sig af, fordi de var så optagede af processionen (2.35-36):

Agt på hende, hvor ynder af stor berømmelse følges,
Delfis mænd, og ham, som en gudinde har født.
Snart de forlader mit hus, og havets bølger de pløjer,
indtil omsinder de når solens sortsvedne land.
Stor belønning de får for et liv, som er levet i retfærd,
skinnende hvid en krans pryder da tindingen sort. (2.35)

Til selve offerceremonien fik Theagenes overrakt faklen til det store offerbål af Artemispræstinden Charikleia. Dette var deres første møde, og forelskelsen blussede med det samme op i dem begge. Om aftenen efter offerfesten kom Apollon og Artemis ned til Kalasiris og fortalte ham, at skæbnegudindens bud er, at han skal rejse af sted med de to unge til Ægypten (3.1-11).

Kalasiris fortolkede orakelsvaret vha. det silkebånd, Charikleia fik med sig som spæd, og Kalasiris forstod nu, hvor guderne ønskede, at hun og Theagenes skulle bringes hen. Han iværksatte derfor en plan, så han kunne sejle ubemærket af sted med skib mod Ægypten med de to unge forelskede (4.9-21). Da de nærmede sig det nordafrikanske land, blev skibet overmandet af sørøvere, hvis leder hed Trachinos. Han blev forelsket i Charikleia, og da de kom ind til stranden, ønskede han at gifte sig med hende. Det ville den næstkommanderende i sørøverbanden dog også, og det endte med en brutal kamp, hvor alle sørøverne slog hinanden ihjel. De to eneste overlevende var Charikleia og Theagenes (5.17-34). Netop her starter 1. bog. Alt indtil nu er givet til læseren gennem beretninger af historiens personer.

Rejserne i det østlige middelhav

Charikleia sad med den sårede Theagenes på strandbredden med døde sørøvere rundt omkring sig. De blev nu taget til fange af en røverbande, som ledtes af røverhøvdingen Thyamis. Her mødte de den athenske fange Knemon, som engang var blevet landsforvist og flygtede fra Grækenland. Thyamis ønskede at giftes med Charikleia, men heldigvis angreb en ny røverbande, fordi de ville have fat i Thyamis.

Charikleia, Theagenes og Knemon besluttede efter kampen, hvor hele området var i brand og ryddet for mennesker, at rejse videre mod byen Chemmis, som lå lige ved Nilen. Knemon tog af sted først, og ved Nilens bred mødte han den gamle ægyptiske præst Kalasiris, som nu boede i byen hos handelsmanden Nausikles, som på dette tidspunkt ikke var hjemme (2.11-24). Kalasiris fortalte Knemon om sin fortid, sit møde med Charikles, hvordan han fik Charikleia samt om tiden i Delphi (2.25-5.1).

På øen, hvor Theagenes og Charikleia stadig var, skete der nu det, at de endnu engang blev taget til fange, da de blev fundet af en ekspedition ledet af Mitranes, en kommandant hos Oroondates, den persiske satrap i Ægypten. Mitranes var blevet betalt en stor sum penge af Nausikles for at finde en pige ved navn Thisbe, en person vi ikke skal gøre mere ud af her, men som også er kendt af Knemon. Da Nausikles så Charikleia, udbrød han, at det var Thisbe, hvilket resulterede i, at han fik lov at tage Charikleia med hjem. Mitranes tog derimod Theagenes med til Oroondates, så han kunne blive sendt videre til storkongen i Babylon og tjene ved kongens taffel. (5.4-9). Charikleia førtes til Chemmis af Nausikles, hvor hun genforenedes med Knemon og Kalasiris (5.10-16).

Knemon, Kalasiris og Nausikles tog nu ud for at finde Theagenes. De erfarede, at Mitranes' ekspedition var blevet overfaldet af en røverbande med Thyamis i spidsen, og at Theagenes var blevet taget til fange (6.1-5). Charikleia blev knust over at finde ud af, at Theagenes var væk, men Kalasiris beroligede hende med orakelsvarene, som røbede, Theagenes efter gudernes vilje var i live og ville blive genforenet med hende (6.6-9). Charikleia og Kalasiris drog derfor af sted for at finde Theagenes. De fandt ud af, at Thyamis var rejst mod Memphis med sin bande for at erobre pladsen som præst og profet fra sin bror Petosiris (6.10-15).

Thyamis var kommet til Memphis, hvor han nu stod uden for bymuren. Oroondates var ikke hjemme, da han var i gang med et felttog mod æthiopierne. Hans hustru Arsake besluttede, at det hele skulle afgøres i en tvekamp mellem de to brødre, og Peto-

siris førtes derfor uden for bymuren, hvor kampen begyndte. Kalasiris og Charikleia var også nået frem, og Kalasiris, som faktisk var deres fader, brød ind og stoppede kampen. Theagenes, som jo også var til stede, blev nu genforenet med Charikleia (7.1-7).

Et lykkeligt klimaks

Charikleia og Theagenes blev da taget som krigsfanger af Arsake, som hurtigt forelskede sig i den unge mand. Han afviste hende dog kategorisk, også efter lang tids tortur. Der blev efter nogen tid givet informationer til satrappen Oroondates om, at Arsake havde gang i et forsøg på at vinde sig en ung mands kærlighed (7.8-8.11). Det kunne Oroondates naturligvis ikke acceptere og sendte derfor mænd af sted for at eskortere Theagenes og Charikleia til ham. På vej fra Memphis til Syene, hvor Oroondates og hans hær nu opholdt sig, blev eskorten overfaldet af en æthiopisk rekognosceringsenhed, som tog dem til fange og bragte dem til den æthiopiske konge Hydaspes, som var i gang med en belejring af Syene. Her blev de indtil videre holdt i lænker (8.12-9.2). Krigen blev afsluttet med æthiopisk sejr (9.3-19).

Den store sejrsfest blev afholdt i æthiopernes hovedstad Meroe. Her skulle ofringer til guderne naturligvis udføres. Charikleia og Theagenes skulle som krigsfanger ofres, men med hjælp fra gymnosofisten Sisimithres lykkedes det Charikleia at overbevise Hydaspes og Persinna om, at hun faktisk var deres rigtige datter (10.1-22). Til gengæld var det først til allersidst, hvor det viste sig, at Charikles også var kommet til Meroe for at lede efter Charikleia, at sløret endelig for kongen og dronningen blev løftet for altings rette sammenhæng. Hovedpersonerne slap med livet i behold og endte med at få hinanden (10.28-41).⁴

4. Romanernes handlingsforløb har dog ofte et nærmest formularisk handlingsforløb: Først forelskes to unge, så kommer de væk fra hinanden, gennemlever diverse farer for til sidst at finde sammen igen. Xenophons *Ephesiaca de Anthia et Habrocome* kan ses som arketyper på denne struktur, se Anderson (1989) 125. Som Morgan (1989) 349-52 betoner, så giver Heliodors særligt komplicerede narrative struktur et tiltrængt løft til et ellers ret fast og skematisk handlingsforløb. Det var også strukturen, der blev betonet og analyseret hos Keyes (1922) 42ff.

Tyche og andre skæbnebegreber

Min analyse tager udgangspunkt i den danske oversættelse af Erling Harsberg, og for at undgå forvirring må jeg starte med lidt begrebsafklaring. Erling Harsberg har valgt ret konsekvent at bruge ordet 'skæbne' til at oversætte både *tyche* og andre skæbnebegreber. Det er ikke helt uproblematisk, fordi de forskellige græske skæbnebegreber ikke helt betyder det samme.

Udfordringen ligger i, at der på græsk filosofi er en længere række begreber, der i et eller andet omfang dækker dette danske begreb 'skæbne'. Mange af disse begreber etableres allerede med Homer og Hesiod. Udover *tyche* vil jeg nøjes med at nævne to, nemlig *moira* og *heimarmene*. *Moira* ses hos Homer i singularis som den forudbestemte skæbne, som ethvert individ tildeles ved fødslen. *Moira* personificeres hos Hesiod som de tre skæbnegudinder *moirai*, som guderne er underordnet, når de skal intervenere i menneskers affærer.⁵ I stoisk filosofi opererer man med begrebet *heimarmene* (lat. *fatum*), som beskriver hele universets ubrydelige årsagskæde – dvs. at alt i verden er forudbestemt.⁶ Det er således en slags *moira*, der fandt vej til en af hellenistisk tids mest populære filosofiske skoler, og som står i opposition til netop *tyche*.

Derudover må jeg kort nævne *daimones*, som ikke er skæbnegudinder, men derimod en slags mellemting mellem mennesker og guder, der har en tendens til at optræde som hjælpere til *tyche*.⁷ Når jeg i det følgende bruger ordet 'skæbne', så menes der *en højere magt, der tænkes at gribe ind i og styre menneskets liv*.⁸ Det er netop sådan en bred definition, Harsberg selv har brugt, hvilket retfærdiggør, at han bruger begrebet om mange forskellige *niveauer* af noget forudbestemt eller guddommeligt styret.

På dansk mangler vi et begrebsapparat, der svarer til det græske. Harsberg bruger 'skæbne' om både *tyche* og *moira*, selvom disse to skæbnebegreber er ganske forskellige. På engelsk løser man det typisk lidt anderledes. *Tyche* bliver her normalt oversat med 'fortune' eller 'chance', dvs. nok mest præcist med 'tilfældet' eller 'held' på dansk.⁹ Jeg vil dog ikke anklage Erling Harsberg for at skulle have valgt en anden oversættelse

5. Eidinow (2011) 30-39.

6. Görler (1987) 260-64.

7. Eidinow (2011) 41-45.

8. Definition fra www.ordnet.dk, "skæbne". 14.10.2019.

9. Matheson (1994) 19-20.

af *tyche* end 'skæbne', for jeg vil mene, at der så er en risiko for at budskabet om, at tilfældet er noget, der styres af en gudinde, ville gå tabt i oversættelsen. Vi står her med en vanskelig udfordring med hensyn til oversættelse af det græske – for nok er 'skæbne' en rimelig oversættelse af *tyche*, men 'skæbne' kan på dansk betyde mange ting og have en del forskellige konnotationer, og når man læser den danske oversættelse har man ingen mulighed for at vide, om Heliodor skrev *moira* eller *tyche* – og min analyse vil demonstrere, at det faktisk ikke er helt ligegyldigt.¹⁰

En udfordring for artiklens diskussion af disse skæbnebegreber er, at de optræder i så stort omfang, at en udtømmende præsentation af begrebernes forekomst ville være ganske uoverskuelig. Men det tjener heller ikke nødvendigvis formålet. Jeg har i stedet udvalgt nogle af de mest interessante og repræsentative passager, hvor *tyches* rolle, både alene og sammen med andre skæbnebegreber, tydeliggøres. Alt dette præsenteres tematisk i forhold til, hvordan og hvem der italesætter skæbnens indgriben.

Selvom læseren ikke har læst *Aithiopika*, er min gennemgang dog stadig meningsfuld, fordi den tidligere redegørelse for handlingen er tilstrækkelig til at sætte de følgende tekststeder ind i en sammenhæng og forstå artiklens budskaber. Med dette udgangspunkt har jeg heller ingen interesse i en diskussion af romanens genrebestemmelse eller i en diskussion af *Aithiopikas* hovedtemaer i forhold til den hellenistiske verden. Min analyse er rent *tekstintern* og udspringer af nogle af nykritikkens tanker om tekstens autonomi og brugen af den meget tekstnære analyse (ofte ned på sætningsniveau) for at forstå de indre mekanismer, der fungerer i det, der kan kaldes fortællingens *story world*.¹¹ Begrebet *story world* er rammende for studier af styrende mekanismer i fortællinger, for her ses fortællingen netop som konstruerende en verden, hvori der gælder bestemte regler for karakterernes handlemuligheder og for måden, fortællingen kan udvikle sig på. En *story world* er ret beset en slags repræsentation af noget af den 'virkelige' verden. Men der er tale om en autonomi, og fortællingens indlejrede regler skal forstås på deres egne præmisser, hvilket kun kan opnås ved at gå dybt ned i teksten.¹²

10. Eidinow (2011) 12-24.

11. Om nykritikken, se Jensen (2004) 13-14; Kusch (2016) 30-36.

12. For uddybende forklaring om begrebet *story world*, se Herman (2002) 9-22.

Skæbnen som irrationel kraft

Vi starter oppefra med den elementære italesættelse af skæbnen, hvor primært hovedkaraktererne Theagenes og Charikleia i forskellige situationer udtrykker sig irrationelt om skæbnebestemte begivenheder. Det første eksempel, vi skal kigge på er fra første bog, hvor Theagenes og Charikleia bliver vist frem hos røverne sammen med krigsbyttet og råber: "Hvilken skæbne (τίς τύχη) venter os nu?" (1.19.2). *Tyche* bliver her opfattet som et tilfælde, held, uheld, der kan ramme en. Og da Theagenes, Charikleia og Knemon i 2. bog er fanger hos røverhøvdingen Thyamis, beskriver Theagenes dem som nogen, der er ramt af lidelse (δυστύχημα), bedst direkte oversat med *uheld* (2.17.1).

Tyche er endda ikke den eneste aktive i at tildele dette uheld. Vores hovedpersoner opfatter i en situation en *daimon* som den aktive, der handler på vegne af *tyche*. Det ser vi, da Charikleia begræder, at en umættelig *daimon* (δαίμων) har kastet hende fra lykke til ulykke. Hun er blevet berøvet ham, der delte hendes ulykker (δυστυχημάτων). Hun føler sig udsat for den grusomme skæbnes luner (τύχης βουλήμασι πικρᾶς). Og hun spørger ud i luften Theagenes (som ikke er til stede): "Hvilken skæbne har vel ramt dig?" (τίς δέ σε διεδέξατο τύχη) (5.2.7-10).

På dette plan er *tyche* her noget, der rammer som en ulykke. Dette er en banal brug af *tyche* af vores hovedpersoner, som ikke indikerer, at der skulle være en større plan, og der er således heller ingen højere filosofisk diskussion om, hvad *tyche* er. Det opfattes som simpel ulykke. I virkeligheden er det, vi ser her den konventionelle opfattelse af *tyche* som en negativ kraft uden større plan, der ganske irrationelt kan kaste diverse sager mod karaktererne.

En lignende konstruktion, hvor det er *daimones*, der spiller en hovedrolle, ser vi lidt senere, hvor Charikleia og Theagenes gemmer sig i hulen på øen og overvejer, hvad deres næste skridt skal være. Da de går ud af hulen, ser de en flok mænd nærme sig deres tilflugtssted (det er ekspeditionen med Mitranes i spidsen, betalt af Nausikles), og specielt Theagenes fortvivles. Han er klar til at give op og siger derfor til Charikleia: "Nej, hvor længe skal vi endnu flygte for den skæbne (τὴν εἰμαρμένην), som overalt følger os? Lad os bøje os for det uundgåelige (τῆ τύχη) .." Han ønsker, at de skal løsrive sig fra "guddommens stadige forhånelser af os" (τοῦ δαίμονος καθ' ἡμῶν πομπείαν)." (5.6.2f). Dette er et sjældent tilfælde, hvor Theagenes og Charikleia ikke udelukkende bruger *tyche* til at påtale deres ulykker. *Heimarmene* (det tildelte) er et substantiveret

participium, hvor man underforstået har et *moira*, således at τὴν εἰμαρμένην skal forstås som egentlig skæbne, dvs. ens *livslod*.¹³ Men Theagenes omtaler *heimarmene* som noget, der forfølger (διώκουσαν) dem – den samme primære, negative egenskab som de giver *tyche*. Så selvom *heimarmene* nok har en betydning, der læner sig op ad *moira*, så minder brugen her mere om *tyche*.

Denne idé om en forfølgelse ser vi nemlig mange steder, hvor *tyche* og/eller *daimones* nævnes. Et godt eksempel herpå er Charikleias klage til guderne, da hun er genforenet med Kalasiris og Knemon i byen Chemmis, men er uden Theagenes, som er blevet taget med af Mitranes og hans ekspedition. Hun vil “danse til ære for den dæmon (δαίμονι), der forfølger mig ...”. Hun vil endvidere synge klagesange for den, og teater-metaforen fortsætter med: “Jeg dadler jer ikke for, hvad I gør for dem – hverken dig, skæbnegudinde, eller jer guder (ὦ τύχη καὶ δαίμονες) [...], men fordi I ikke behandler mig på samme måde som dem. Det drama, som vi spiller med i, forlænger I i det uendelige ...” (6.8.3-5). I denne passage bliver det for alvor tydeligt, at Charikleia mener, at *tyche* og *daimones* samarbejder og har en fælles opgave eller et fælles mål. Denne passage viser endvidere en sjælden direkte henvendelse til *tyche* ved den vokative brug. Opfattelsen af, at *tyche* er noget, der forfølger dem til stor ulykke, deles af Thyamis, da Theagenes og Charikleia var blevet krigsfanger hos Arsake. På dette tidspunkt har Thyamis overtaget profetembedet i Memphis. Han siger til Arsake, at Theagenes og Charikleia kun lever i landflygtighed, “fordi en ond skæbne (τύχης) i stadig nye skikkelser forfølger dem ...” (8.3.7).

Der er endda i hvert fald ét eksempel på, at *tyche* bliver tildelt æren for hændelser, vi med sikkerhed kan sige, hun ikke har noget med at gøre. Theagenes og Charikleia vil gerne kende til deres medfange Knemons baggrund, og han indvilliger i at fortælle dem historien om sit fald i ulykke. Det er i optakten til denne ulykke, at *tyche* tillægges uretmæssig magt. Situationen er, at Knemon står med en dolk i sin faders (Aristippos) og stedmoders (Demainete) soveværelse. Aristippos anklager efterfølgende Knemon for at have ønsket at dræbe sin egen fader: “ ... og han ville også være blevet fadermorder, hvis ikke skæbnen (ἡ τύχη) havde standset ham og ved at slå ham med en pludselig rædsel havde fået ham til at tabe dolken.” (1.13.2). Kort forinden har vi dog fået fortalt, at det aldrig var Knemons hensigt, men han bragte udelukkende dolken ind i sine forældres

13. Opslag fra www.perseus.tufts.edu, s.v. εἰμαρμένην; ordbog: Middle Liddell. 19.11.2019.

soveværelse, fordi han troede, Demainete havde en elsker på besøg – det var denne elsker Knemon var ude efter. *Tyche* havde således intet at gøre med at få Knemon til at tabe dolken, og dog bliver hun stadig givet æren for det.

Hvad vi skal se af disse eksempler er, at der er en tekstintern fortolkning af *tyche* som en magtfaktor, der påvirker menneskers liv i meget stort omfang. Vi ved jo fra Knemon selv godt, at *tyche* ikke havde noget at gøre i situationen vedrørende det uheldige overfald på faderen – men det vidste Aristippos ikke, for han kendte jo ikke til Knemons hensigter. Passagen viser os derimod, at *tyche* kan fungere som et slags standardværktøj, karaktererne kan bruge til at fortolke en given situations udfoldelse. I *Aithiopika* tyer de knapt så indsigtfulde (lægmænd, folk uden forståelse for større sammenhænge) som udgangspunkt til *tyche*, når de skal forstå verden. Vi ser også, at karaktererne grundlæggende giver os den konventionelle forståelse af *tyche* som værende en skæbnegudinde, der kan handle og skabe ulykker uden årsag, og at de selv føler, at de blot er med i et drama, *tyche* ikke vil lade dem slippe væk fra. Der er tale om direkte *tekstintern* kommunikation, hvor vi som læsere ikke må have forventning om klare svar, hvilket vi da heller ikke får som resultat af personernes erkendelsesmæssige begrænsninger.

Orakelsvar, varsler og Charikleias klarsyn

I 2. bog klager Kalasiris, som en sjældenhed, over *tyche* på denne basale måde, som vi har set vores to hovedpersoner gøre. Knemon møder uden for byen Chemmis for første gang Kalasiris og hilser, og Kalasiris svarer, at “der ikke for ham kunne være nogen god dag, da skæbnen (*τῆς τύχης*) ikke undte ham det.” (2.21.4). I forhold til hvor ofte Kalasiris taler om skæbnen, er det ret sjældent, at han bruger *tyche*. Den sørgelige skæbne (*δυστυχήματα*), han kort herefter begræder, er naturligvis, at Charikleia og Theagenes er blevet bortført af røvere, hvilket han forklarer i 2.22. Vi når hurtigt til den erkendelse, at når Kalasiris taler om sådanne ting, så er det ikke på grund af ren klage, da Kalasiris nemlig fungerer som et medium til at lade læseren forstå hændelsernes større årsagssammenhæng.

Hvordan Kalasiris, som vis præst, er i stand til at forstå de skæbnebestemte begivenheder, ser vi eksempelvis, da han forklarer, at himmellegemernes skæbnesvangre konstellation (*οὐρανία φωστήρων εἰμαρμένη*) ændrede hans skæbne og bragte ulykken

over hans hus. Dette forudså han forinden, men "skæbnegudindernes (*μοιρῶν*) urokkelige bestemmelser" kan man ikke undgå (2.24.6). Her viser Kalasiris således forståelse for *moirai* og deres umådelige magt til at styre den forudbestemte skæbne, som intet har med *tyche* at gøre. I 3. bog viser Artemis og Apollon sig for ham om natten og siger: "Det er nu på tide, at du vender hjem til dit fædreland, for således lyder skæbnegudindernes (*μοιρῶν*) bud. [...] tag disse to med dig; [...] Bring dem fra Ægypten derhen, hvor guderne (*τοῖς θεοῖς*) vil ..." (3.11.5). Kalasiris binder selv enderne sammen, da han siger: "Men dette lægger jeg i hænderne på skæbnegudinderne (*μοίραις*) og de andre guder (*τοῖς ἄλλοις θεοῖς*), der har magt til at lade det ske eller forhindre det, og som øjensynlig har pålagt mig denne flugt fra mit fædreland [...] for at jeg skulle finde Charikleia." (3.16.5). Det er således *moirai* der bestemmer, hvad der skal ske – og det bliver fremstillet som værende i overensstemmelse med guderne.

Denne viden bruger Kalasiris også til at forklare Charikleia om hendes skæbne. Ifølge Kalasiris indeholder Charikleias bånd (et bånd som hun havde fået med sig, da hun blev sat ud som spæd) informationer om blandt andet hendes skæbne (*τύχην*). Dette fortæller han til Charikleia (4.11.4). Vi har allerede set, at Kalasiris er i stand til at forstå *moirai*, så at Kalasiris her bruger *tyche* i forbindelse med informationer, der røber fremtiden, må betyde, at *tyche* faktisk *kan* forstås som de forudbestemte begivenheder *i praksis*. Det må derfor også betyde, at *tyche* opfattes som noget, der samarbejder med (eller er underlagt) *moirai*. Vores hovedpersoner bruger således *tyche* om den umiddelbare *ulykke*, men her ser vi, at en vis mand som Kalasiris også bruger *tyche* om noget større.

Endvidere ser vi Kalasiris være garanten for at fortolke orakelsvarene og dermed vise, at der er et højere formål med gudernes planer. Da Charikleia er allermest fortvivlet og frygter, at Theagenes ikke er i live, trøster Kalasiris hende og siger, at de fra orakelsvarene ved, at det jo er gudernes vilje, at han er i live og, at de til sidst bliver forenet igen (6.9). Det orakelsvar, Kalasiris henviser til er dette fra Pythia i Delphi, som vi møder allerede i 2. bog:

Agt på hende, hvor ynde af stor berømmelse følges,
Delfis mænd, og ham, som en gudinde har født.
Snart de forlader mit hus, og havets bølger de pløjer,

indtil omsider de når solens sortsvedne land.

Stor belønning de får for et liv, som er levet i retfærd,

skinnende hvid en krans pryder da tindingen sort. (2.35)

Orakelsvaret fungerer som den direkte kontakt til de skæbnebestemte begivenheder, og i fortællingen er det altså kun Kalasiris, der umiddelbart er i stand til at tyde denne guddommeligt inspirerede kommunikation. Som vi så, er han også i stand til at tyde varslerne fra fx drømme korrekt og i overensstemmelse med orakelsvarene. De andre personer tyder drømme meget anderledes. Dette ser vi specielt, da Charikleia og Theagenes er kommet til Æthiopien, hvor Hydaspes dagen forinden drømte, at der blev født ham en datter, som pludselig var i sin blomstrende ungdom (9.25). Dette forstod Hydaspes naturligt nok intet af, for på det tidspunkt vidste han jo slet ikke, at Charikleia fandtes. Persinna havde en lignende drøm, hvor hun skulle føde en datter, der allerede var i den giftefærdige alder. Dette misforstår Persinna også (10.3). Der er således mange forskellige personer, der får hints om, hvordan det hele skal ende. Dette resulterer i en styrkelse af det skæbnebestemte i fortællingen – det er ikke kun én person, der får disse varsler, og for læseren er disse drømme og varsler relativt simple at tyde, selvom de af forskellige årsager er vanskelige for nogle af romanens karakterer.

I alle disse eksempler er der dog reelt tale om skæbne forstået som forudbestemte, guddommeligt ordnede hændelser. I *Aithiopika* er det således tydeligt, at der findes noget, der rent faktisk er skæbnebestemt. Dette slås fast ved, at det er en præst Kalasiris, der på forskellige måder, gennem eksempelvis orakelsvar og møder med guderne, får viden om de forudbestemte handlinger.

Charikleia, som er Artemispræstinde, udviser dog ikke nogen dybere forståelse af *tyche* og *moira* (og bruger i øvrigt stort set kun *tyche*) og er heller ikke i stand til at forstå noget som helst af, hvad orakelsvaret formidlede (det er Kalasiris, som må henviser til orakelsvaret og forklare hende, hvordan man skal forstå hendes armbånd). Der er dog nogle passager i 8.-10. bog, som indikerer, at hun gennemgår en udvikling og ender med at blive i stand til at forstå sammenhænge på et højere plan. I de sidste 3 bøger kan Charikleia siges at være færdig med sin fysiske rejse, hvilket giver hende et klarsyn, hun ikke havde tidligere. Først kan der fremhæves en passage umiddelbart efter at Charikleia er blevet reddet fra bålet, hvor hun ellers skulle lide døden (hun var

blevet dømt til døden i Memphis på baggrund af usande anklager), hvor Charikleia og Theagenes efterfølgende om natten modtog orakelsvar. Jeg har valgt at gengive Theagenes', da denne er simpel at tyde i forhold til orakelsvaret: "Til æthiopiernes land du kommer forenet med pigen, når i morgen du står fri for arsakiske bånd." (8.11). Dette orakelsvar magtede Theagenes ikke at tyde, mens Charikleia til gengæld tolkede det fuldstændig præcist. Hun forklarede Theagenes, at 'pigen' måtte være hende selv, og at han skulle komme med hende til Æthiopien, når han havde lykkedes med at slippe væk fra Arsake (8.11).

Dernæst er der passagen, hvor Charikleia i forbindelse med sejrsmiddagen i æthiopiernes hovedstad Meroe snart skal op på den magiske rist for at teste om hun kan ofres til Selene (kun jomfruer kunne ofres, og dette ville risten afsløre). Lige inden hun træder op, siger hun: "Nu er afgørelsens time nær, og skæbnegudinden (*ἡ μοῖρα*) lægger allerede vore lodder på sin vægt." (10.9.3). Fortællingen er meget nær sin endelige afgørelse, og Charikleia ved godt, at det hele spidser til, men hun udviser her en forståelse for, at der er en skæbnegudinde, *moira*, som bestemmer, hvad der kommer til at ske – her er der ikke overladt noget til tilfældet. Afslutningsvist siger Charikleia senere i 10. bog, at " ... det er gudernes vilje (*πρὸς τοῦ δαιμονίου καθείμαρται*), at jeg skal dele både liv og død med denne mand." (10.19.2). Endeligt forstår hun således, at nok har *tyche* fået hende kastet rundt på Jorden, men at hun ville ende sammen med Theagenes, ligesom orakelsvaret i 2. bog forudsagde, det kunne ingen ændre på. Det er endvidere interessant, at hun lader *daimones* have en *vilje* (10.19.2). Det underbygger Charikleias ret omfangsrige brug af *daimones* i de første 7 bøger, og indikerer, at de tænkes at have en betydelig magt. Charikleias fortolkning af de overordnede begivenheder underbygges endvidere til allersidst, da Sisimithres forklarer, hvordan guderne sørgede for at folkene forstod, at de ikke ønskede Charikleia ofret, og at de har ladet Theagenes stå frem som Charikleias forlovede.

Vi kan således se, at Charikleia gennemgår en indre udvikling og ender med at være en dygtig tyder af varsler og fortolker af begivenheder, hvor både Theagenes, Hydaspes og Persinna er langt underlegne. Dette kan ses som et resultat af den uddannelse og vejledning, hun har fået af Kalasiris – han har jo hjulpet hende med at tyde orakelsvarene og hendes eget armbånd. Charikleias erhverv som præstinde har som allerede anført indtil nu ikke gjort hende i stand til at tyde oraklernes svar. Koen de Temmerman (2014) diskuterer Charikleias retoriske uddannelse, og han argumenterer for,

at hun i løbet af romanen ender med at være mange af de andre karakterer overlegen, hvilket bliver hende en stor hjælp igennem diverse farer.¹⁴ Charikleia er således ikke en statisk karakter igennem romanen. Klarsynet i de sidste tre bøger bør ses i relation til den udvikling, hun generelt gennemgår.

Et ubrydeligt samspil

Afslutningsvis vil vi vurdere disse betragtninger ved at se dem i relation til passager, hvor en *førsteniveau*fortæller kommunikerer direkte med læseren. Karaktererne i *Aithiopika* kan generelt, på baggrund af deres begrænsede udsyn, ikke give os et definitivt svar på altings større sammenhæng. Fortælleren fungerer til gengæld i flere tilfælde til at hjælpe læseren med at forstå de skæbnebestemte begivenheder. Jeg vil bringe nogle få, centrale eksempler, som fastslår det forhold mellem *tyche* og *moira*, som de indsigtfulde karakterer erkender.

Kalasis var skæbnebestemt til at skulle se sine ægte sønner Thyamis og Petosiris kæmpe mod hinanden. Det beskriver fortælleren således: “Faderen havde set sine sønner gå imod hinanden med sværd i hånd og til en tvekamp, og han havde været lige ved at opleve den ulykke (*δυστυχῆσαι*) med egne øjne at se sine børn dræbe hinanden, men nu havde han selv stiftet fred mellem dem. Det havde ikke været ham muligt at unddrage sig skæbnegudindernes bestemmelse (*προωρισμένον ἐκ μοιρῶν*), men han havde dog haft den lykke (*εὐτυχίας*), at han i rette tid kunne gribe ind i de skæbnebestemte begivenheder (*τοῖς ἀποκεκληρωμένοις*)” (7.8.1). Her bruges *tyche* både om almindeligt held og uheld, men det er centralt, at alle disse begivenheder er knyttet til, eller underlagt, bestemmelserne fra *moira*. For helt undgå *moira*, det kan man ikke. *Tyche* har således kun magt inden for rammerne af, hvad *moira* har bestemt.

Men indtrykket af *tyche* som en forfølger, der skaber ulykker, giver fortælleren os også, eksempelvis, da Charikleia ville til at flygte fra øen, da en flok bevæbnede mænd kommer dertil. Nu frygter de to hovedpersoner igen for sig selv, og fortælleren siger: “Rædselsslagne ved dette syn stod de længe uden at kunne få et ord frem, ligesom i sløv fortvivlelse over for den skæbne (*τὴν τύχην*), der stadig på ny var ude efter dem.” (5.6.1).

14. Temmerman (2014) 258-313.

Derudover må vi ikke forbigå den vigtige pointe, at hele værkets univers er spundet sammen som et samlet hele, hvor alting påvirker hinanden, og hvor personernes historier flettes sammen på de mest usandsynlige måder. Begivenhedsforløbene er åbenlyst afhængige af hinanden for at kunne finde sted: Knemon møder tilfældigvis Kalasiris, da Knemon splittes fra Theagenes og Charikleia – de har indtil da været fanger hos Thyamis' røverbande. Thyamis er imidlertid Kalasiris' ægte søn. Det er endda også Thyamis, der kommer til at dræbe Thisbe, som var slave i Knemons hus og skyld i Knemons landsforvisning. Handelsmanden Nausikles ville have sendt Thisbe til Æthiopien som musiker og underholder. Nausikles bor dog samme sted som Kalasiris, og da Nausikles bliver splittet fra Thisbe, leder han efter hende, men finder Charikleia som erstatning. Nausikles bringer derfor Charikleia tilbage til Kalasiris og opfylder dermed tilfældigvis hele Kalasiris' mål med overhovedet at forlade Grækenland i første omgang.

Disse fantastiske sammenfald, som Bakhtin kalder *tilfældige synkronier*, er en del af det, han kalder *eventyrtiden*, som karakteriseres af et ekstremt tilfældighedsaspekt. Men disse *tilfældige synkronier* er ikke tydelige for personerne. Det er en grundlæggende logik i det lukkede univers, og derfor er sammenfaldene ikke besynderlige for personerne.¹⁵ Men hvordan fungerer disse *synkronier*? Vi har set, at *tyche* opfattes som den primære drivkraft for begivenhederne – både rent *tekstinternt* og af forsteniveau-fortælleren. Det er derfor naturligt at lade *tyche* være det, der styrer af synkronierne. Dette får vi en fornemmelse af i 10. bog, hvor vi ser, at *tyche* faktisk nok har haft en ganske omfattende rolle at spille i hele fortællingen. Fortælleren fortæller os her, at dette store drama, hvor Charikleias forældre finder ud af, at hun findes, var blevet iscenesat af skæbnen selv (*τῆς τύχης*) (10.16.3). Skal man forstå dette konkret, så er *tyches* tilfældigheder slet ikke så tilfældige, men en del i den rigtige skæbnes planlægning – vi kan igen slå fast at *tyche* arbejder for *moira* (10.16.3).

Og vi husker jo, hvordan to guder i 3. bog fortæller Kalasiris, at han skal rejse fra sit hjemland for at finde Charikleia, og at det er *moirai*, der har givet Kalasiris dette lod. Men for at det rent logisk giver mening, så har det også som minimum været inden for skæbnens bestemmelser (og måske skæbnebestemt), at Charikleia skulle til Grækenland og møde Kalasiris i første omgang. Logikken er nødvendigvis således: Hvis

15. Bakhtin (2006) 19-23.

en årsagsrække består af fem begivenheder, og den femte og sidste er skæbnebestemt, så kan de fire første begivenheder, der leder til den femte begivenhed, ikke være i strid med skæbnens bestemmelser.

Følges denne logik til dørs, hvilket jeg mener er det eneste rimelige, så er *moira* arkitekten bag alle disse *tilfældige synkronier*, og hele begivenhedsforløbet, hvor *tyche* fungerer som underordnet til *moira*, underordnede. *Tyche* har frihed til at gøre, som hun vil, men kun inden for de rammer, *moira* giver – og med hjælp fra de *daimones*, som Charikleia mener har været med hele vejen igennem (10.19.2). Endvidere husker vi, hvordan Kalasiris brugte *tyche* til at tale om skæbnebestemte begivenheder i forbindelse med Charikleias armbånd, og samler vi alle eksempler og tanker, står det klart, at der er et centralt samspil mellem *tyche*, *moira* og *daimones*, hvor der endvidere er en klar rangorden. Dermed er det fuldstændig præcist, når fortælleren fortæller os, at den store genforening til sidst er planlagt af *tyche* selv – men det hele var forudbestemt af *moira*. Vi bliver derfor nødt til at revidere konventionen om at *tyche* blot er en rent irrationel kraft, der styrer tilfældet og skaber ulykke uden nogen større plan, som tidligere forskning har fokuseret på.¹⁶ *Tyche* kan nemlig også, som det er tilfældet i *Aithiopika*, være en central spiller i en meget større plan.

Tyche* underordnet *moira

Denne artikel har problematiseret den konventionelle forståelse af narrativen i den hellenistiske roman: Kærlighedens store midterdel, hvor hovedpersonerne må kæmpe for at finde hinanden igen er ikke blot tom dramatiseren uden egentlig betydning for karaktererne. I Heliodors *Aithiopika* ser vi *tyche* brugt på en langt mere omfattende og raffineret måde, end den rolle tidligere forskning normalt har tildelt *tyche* i hellenistiske romaner. *Tyche* skal i *Aithiopika* ikke forstås som en selvstændig, irrationel kraft, men bliver nødt til at forstås i samspillet med *moira* og *daimones*. Det er *moira*, der er garanten for de overordnede skæbnebestemmelser, og det skaber rammerne for, hvordan *tyche* kan spille sit spil. *Tyche* er en grundlæggende dramatiserende faktor, der med *daimones* som hjælpere sørger for at gøre vejen til målet lang og hård for Charikleia og Theagenes.

16. Eksempelvis Matheson (1994) 19-20; Bakhtin (2006) 23-24.

Det er dog centralt, at man opfatter *tyche* og *daimones* som underordnede *moira* underordnede. Men Heliodors brug af de forskellige skæbnebegreber tjener også et andet formål; nemlig at vise karakterudviklingen hos hovedpersonen Charikleia. Hun er dermed ikke en statisk person, men en person, som gradvist bliver i stand til at forstå sin egen skæbne som et resultat af de mange oplevelser i og omkring Middelhavet. Derfor kan romanens store midterdel heller ikke opfattes som ligegyldig. Snarere skal man se, hvordan Charikleia, gennem sin rejse, lærer at forstå de større sammenhænge: Først til sidst erkender hun det faktum, at det er bestemt af skæbnen, at hun og Theagenes skal have hinanden.

En undersøgelse som denne skal følges op af lignende undersøgelser af andre hellenistiske romaner. Nærværende artikel har demonstreret, at disse litterære værker, som traditionelt ikke får megen opmærksomhed, når vi sammenligner med klassiske græske værker eller Roms guldalders litteratur, indeholder flere lag og et større raffinement, end den eksisterende forskning indtil nu har villet anerkende. Forhåbentlig kan undersøgelser som denne dermed bidrage til at ændre synet på og holdningen til de hellenistiske romaner.

Bibliografi

- Anderson, G. 1989. "An Ephesian Tale", i *Collected Ancient Greek Novels*, Reardon, B.P. (ed.). University of California Press.
- Bakhtin, M. 2006. *Rum, tid & historie - Kronotopens former i europæisk litteratur*. Oversat af Harald Hartvig Jepsen. Forlaget Klim.
- Chew, K. 2012. "A Novelistic Convention Reversed: Tyche vs. Eros in Achilles Tatius", *Classical Philology* 107: 75-80.
- Eidinow, E. 2011. *Luck, Fate & Fortune: Antiquity & Its Legacy*. I.B. Tauris.
- Görler, W. 1987. "'Hauptursachen' bei Chrysipp und Cicero? Philologische Marginalien zu einemvioldiskutierten Gleichnis (De fato 41-44)", *Rheinisches Museum für Philologie, Neue Folge* 130: 254-74.
- Heliodor. 1978. *Fortællingen om Theagenes og Charikleia*. Oversat af Erling Harsberg. Museum Tusculanums Forlag.
- Herman, D. 2002. *Story Logic: Problems and Possibilities of Narrative*. University of Nebraska Press.
- Jensen, M. S. 2004. *Lyre og Bog: Indføring i moderne læsning af antik litteratur*. Syddansk Universitetsforlag.
- Keyes, C.W. 1922. "The Structure of Heliodorus' 'Aethiopica'", *Studies in Philology* 19: 42-51.
- Kusch, C. 2016. *Literary Analysis: the basics*. Routledge.
- Matheson, S.B. 1994. "The Goddess Tyche", i Yale University Art Gallery Bulletin, *An Obsession with Fortune: Tyche in Greek and Roman Art*: 18-33.
- Morgan, J.R. 1989. "An Ethiopian Story", i Reardon, B.P. (ed.), *Collected Ancient Greek Novels*. University of California Press.
- Reardon, B.P. 1976. "Aspects of the Greek Novel", *Greece & Rome*, Vol. 23, No. 2: 118-31.

Steen, G. van. 1998. "Destined to Be? Tyche in Chariton's Chaereas and Callirhoe and in the Byzantine Romance of Kallimachos and Chrysorroï", *L'Antiquité Classique* 67: 203-11.

Temmerman, K. De. 2014. *Crafting Characters: heroes and heroines in the ancient Greek novel*. Oxford University Press.